

A táncos képzés hazai intézményrendszerének alakulása a 19. század végétől a 20. század közepéig

Intézményesülésen azt a folyamatot értem, amelynek során az állam egy adott tevékenységet elismer, és ehhez szabályozást alkot. Ez két módon történhet. Egyik lehetőség a tevékenység változatlan formában történő tovább működtetése, de államilag szabályozott be- és kimeneti követelményekkel. A másik mód önálló, állami költségvetési szerv létrehozása a feladat ellátására. A hazai táncos képzésben mindkét megoldás előfordult.

A magyarországi táncos képzés *első szakasza* (1833–1884) az *alapozás és kísérletezések* időszaka, amelyről csak néhány történeti tény kiemelésével, érintőlegesen szólok. Kezdőpontja a Magyar Tudós Társaság (MTA) 1833-ban kiírt pályázata állandó magyar játékszínről, amelynek nyertes pályaműveiben az első helyezett Fáy András és a harmadik díjas Jakab István egyaránt fontosnak tartotta a táncos képzés bevezetését. Ezek után nem véletlen, hogy a Fáy által igazgatott Budai Magyar Játékszín keretében az 1834–35. évadban tánciskola működött – csak a színészeknek. Az első nyilvános tánciskolát 1836-ban Szöllősy Szabó Lajos nyitotta meg. Kifejezetten saját utánpótlás nevelésére alapított tánc (utóbb: balett) iskola 1839-től működött a Pesti Magyar (utóbb: Nemzeti) Színházban. A tantervét a francia származású Alfred Beauval dolgozta ki és Kolosánszky János valósította meg.

A *második szakasz* (1884–1950) az Operaház megnyitásától az operai balettiskola bezárásáig tart, ez a *kétirányú, korlátos intézményesülés* időszaka. Ennek lényege a nem nyilvános és a nyilvános táncoktatás világos elkülönülése.

A *nem nyilvános* táncoktatás 1884-től az 1907-ig a belügyminiszter, ezután a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt álló Operaházban, mint belső utánpótlás-nevelés élt tovább, a Nemzeti Színháztól átvett saját balettiskolával. Az első két operai balett-tanító még a Nemzetiben kezdte meg működését: Nirschné Himrer Gizella (1869–1902) és Mazzantininé Ferenczy Paula (1880–1913). A továbbiak: Kasztner Lujza (1915–1919), Józsa Róza (1923–1927), Pótz Malvin (1927–1933), Vécsey Elvira (1933–1934) és Kőszegváry Margit (1934–1945, más forrás szerint 1928–1945). Nádasi Ferenc 1937-ben lett a balettiskola vezetője, belépése azonban nem csupán tanerő-bővülést, hanem szervezeti és minőségi változást jelentett, munkássága meghatározóvá vált a hazai balettművészet történetében. A szakmai képzés mellett az Operaház gondoskodott az elemi oktatásról. Erre 1908-tól a „Magyar királyi Operaház tánckari növendékeinek elemi iskolája”, 1919. szeptember 1. – 1925 között a „táncos növendékek oktatására fenntartott elemi iskola”, 1925–1945-ben „A M. kir. operaház épületében működő Állami Elemi Népiskola”, 1945–1949 között a csak alsó tagozattal működő operaházi Általános Iskola szolgált. A polgári – vagy ennél magasabb – iskolai végzettséget a növendékek magánúton szerezhették meg.

A *nyilvános táncoktatás* ezzel szemben a belügyminiszter felügyelete alatt bontakozott ki és erősödött meg. Az 1891-ben megalakult Magyarországi Tánctanítók Egyesülete kezdeményezésére 1897-ben jelent meg az első (1896-os számozású) BM-rendelet a nyilvános tánctanításról, amelyben rendőri engedélyezés, az oktatói képesítés, a tanítási rend, a tandíjak és a szabálysértési büntetések ügyeit egyaránt szabályozta. A miniszter a rendeletet 1906-ban kiegészítette és újraalkotta. Az első világháború után az 1921-ben alakult Magyar Tánctanítók Országos Szövetsége (MTOSZ) lett a szakmai partner. A táncmesterképzés és nyilvános tánctanítás szabályozására 1925-ig kellett várni, ekkor a BM minden eddiginél részletesebben meghatározta a nyilvános tánctanításra jogosító képesítés és ennek megszerzése; a nyilvános tánctanításra jogosító rendőrhatalósági engedély kiadása; a nyilvános tánciskolák és a táncolás módjának ellenőrzése; valamint a zenei (ritmikus) tornatanfolyamok engedélyezésének kérdéseit. A tánctanító oklevélhez szükséges képesítő vizsga napját 1925. június 25-ére tűzték ki. 1926-ban állapította meg a belügyminiszter a hat hónapos képzési idejű Magyar Országos Táncmesterképző Tanfolyam szabályzatát: állami felügyelet, személyzet, jelentkezés, felvétel, tanterv, fizetendő díjak, hallgatók, záróvizsga, oklevél. Ugyanezen évben történt meg a nyilvános tánciskolák „közös gyakorló leckeóra” (össztánc) szabályozása. 1928-ban került sor a

„ballet-tanítás” első állami szabályozására, és a Tanfolyamon belül balett szak létesült. Ugyanezen évben adtak ki rendeletet a nyilvános tornatanításról, rögzítve benne – öt év türelmi idővel –, hogy ezt a továbbiakban kizárólag a testnevelő tanári oklevéllel és tánctanítói oklevéllel egyaránt rendelkező személyek végezhetik. E jogszabály miatt alakult meg 1928-ban a Magyar Mozdulatkultúra Egyesület (MME), alapvetően szakmai-üzleti érdekvédelmi céllal, összefogva a mozdulatművészeti magániskolákat. (Közülük a három legjelentősebb a Mensendieck-féle női torna alapú Madzsar Alice-féle, a Duncan-féle szabadtánc irányzatot meghonosító Dienes Valéria-féle, és a Dalcroze-féle ritmikus tornán alapuló Szentpál Olga-féle iskola volt.) Az Egyesületnek sikerült elérnie, hogy a belügyminiszter 1929-ben újraszabályozza a Táncmesterképző Tanfolyamot. Immáron három szak létezett: általános táncmesteri, balett, valamint mozdulatművészeti. 1931-ben megtörtént a táncmesterképzés és nyilvános tánctanítás kiegészítő szabályozása, majd a következő évben a BM – a MTOSZ és a MME bevonásával – ismét meghatározta a most már Magyar Országos Táncmester- és Mozdulatművészetképző (*sic!*) Tanfolyam működési szabályait. Ennek lényege, hogy a három szakot két szakká vonták össze: táncmesterképző (általános és balett), valamint mozdulatművészképző. 1933-ban azonban visszaállították a három szakot (általános tánctanító, balett, mozdulatművészet-tanító), a tanfolyam nevét pedig Tánc- és Mozdulatművészet-tanítóképző Országos Tanfolyamra változtatták. Ezzel egyidejűleg hatályon kívül helyezték az 1926, 1927, 1928, 1929, 1932. évi rendeleteket (az 1925-ös alaprendelet hatályban maradt!). Az ugyancsak hatályban tartott 1926-os ösztánc-rendszabályok újraalkotására 1934-ben került sor.

A táncos képzés ezután sokéig nem igényelt jogalkotói beavatkozást. 1942-ben a BM az új nevén Tánc- és Mozdulattanítóképző Országos Tanfolyam általános tánctanítói szakát 2 éves időtartamúra (2x8 hónap), a mozdulattanítói szakot 3 éves idejűre (3x8 hónap) emelte. A második világháború után az 1945-ben önállósított Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyamot ugyanilyen képzési idővel alapították meg, míg az 1946-ban újjászervezett Tánctanítóképző Országos Tanfolyam általános tánctanítói szaka 2 év (2x8 hónap), balett szaka viszont 4 év (4x8 hónap) időtartamú lett. A belügyminiszter táncos képzést érintő utolsó intézkedése az Országos Mozdulatművészeti Tanítóképző Tanfolyam megszüntetése volt 1948-ban. A minisztertanács rendelete 1951 júniusában a táncoktatás és a tánciskolák felügyeletét az 1949-ben létrehozott Népművelési Minisztérium ügykörébe utalta. Ezzel megszűnt BM fél évszázados joghatósága. 1951 októberében már Révai József népművelési miniszter intézkedett a társastánctanítás egyes kérdéseiről, hatályon kívül helyezve a még élő 1925-ös BM-rendeletet. Látható, hogy a nem nyilvános táncoktatás 1950-es szakaszhatára lényegében itt is érvényes.

A *harmadik szakasz* (1945–1950) sajátossága a második szakasszal fennálló *időbeli átfedés*. Ez nem elírás: a harmadik szakasz eseményei ugyanis minőségileg térnek el az előző periódus történéseitől. További sajátosság az események felgyorsulása, amelyet műfaji kibontakozás, szervezeti sokszínűség, újszerű kezdeményezések, kísérletek és kudarcok jellemeztek.

1945 májusában Szentpál Olga tervet készít a *Színművészeti Akadémia* (SzAk) tánc-tanszakának megindítására amelyet Ortutay Gyula közvetítésével juttat el a VKM-be. A hatás nem marad el. Hont Ferenc igazgató 1945 júniusában még tánc nélkül készíti el és nyújtja be a SzAk tantervét, de ugyanezen év augusztusában már részletes táncos képzést tervez hét szakon (táncművész, táncos, táncrendező, koreográfus, balettmester, tánctanár, táncművészeti kutató). Tervezetét a táncos képzést felügyelő BM-hez is eljuttatja, a VKM-ből meg is róják érte, a „szolgálati út” megkerülése miatt. A nagyszabású terv azonban megghiúsul. Októberben a Magyar Tánctanítók Országos Szabad-szervezete írásban tiltakozik Hont terve ellen, kifejezve, hogy a táncművészképzés fent vázolt mélységű megvalósításához a SzAk-nak sem személyi, sem szakmai kapacitása nincs. A tiltakozás sikerrel jár: a színiakadémián 1946-ban csak a táncrendező szak indul el, Szentpál Olga vezetésével. A szak tananyagában gyakorlati feladatok, így néptáncos gyűjtőutak is helyet kaptak, de a hallgatók elégtelen előképzettsége, továbbá a néptáncsoportok számának ugrásszerű növekedése, valamint a szovjet hatás erősödése miatt képzési modellváltás vált szükségessé. A főiskola 1949-es szervezeti szabályzata a táncrendezőket még a színházi rendezői tanszakhoz sorolta, de 1949-től már néptánc-koreográfus képzés indult.

De térjünk vissza 1946-hoz! Áprilisban Szentpál Olga, Ortutay Zsuzsa és Rabinovszky Máriusz javaslatot készít *Állami Táncművészeti Főiskola* létrehozására, s ezt benyújtja a VKM-nek. A lépés a Mozdulatkultúra Egyesületben vihart kavart. A tervezett főiskola négy éves képzési idővel három

szakot irányoz elő (balett, „új táncművészet” és operett), az első két szakon egyaránt előadóművészeti, tanerőképző és koreográfus-táncrendező szakirányokkal. A képzés gerincét alkotó „új táncművészet” szak felépítését öt tantárgyblokkra alapozzák. Ezek: I. Tánctechnika: alapgyakorlatok. II. Táncművészet: motivika, népi táncok, mimika, koreográfia. III. Kiegészítő tárgyak: táncírás, gimnasztika, Dalcroze-ritmika, maszk-jelmez, társastánc-sztepp. IV. Elméleti tárgyak: társadalmi ismeretek, művelődéstörténet, tánc történet, táncesztétika. V. Pedagógiai tárgyak: rendszertan, módszertan, általános pedagógia, anatómia, élettan, tanítási gyakorlat. A főiskola tervét a VKM-ben elfektették.

1946 szeptemberében a VKM javasolja a BM-nek *Népi Tánc tanítóképző Országos Tanfolyam* létrehozását, a meglévő más táncirányzatok tanfolyamai mellett. A BM elutasítja a kezdeményezést, mert konfliktushelyzetet vél felfedezni a meglévő tánciskolák működési területével, s ennek kezelését nem vállalja.

Az Ortutay Gyula által támogatott mozdulatművészeti lobbija hatása nyilvánul meg a *Testnevelési Főiskolán* 1947-ben indított táncnevelési szak létrejöttében, amelynek deklarált célja az általános iskolai testnevelés bővítése. A kezdeményezők, Szentpál Olga és Ortutay Zsuzsa, ennek megoldását a mozdulatművészet testnevelő-képzésben való megjelenítésében látták. Szentpál Olgát 1947 végén ki is nevezik tanárnak, ő azonban a Színművészeti Főiskolán betöltött hasonló állása miatt hamarosan lemond, s helyette 1948 őszén Rábai Miklós kerül a tanszékre, aki 1950-ig, a vezetésével megalakult Magyar Állami Népi Együttes létrehozásáig marad státuszban. A külső körülmények és a főiskola belső viszonyai folyamatos változnak, így a szak tanulmányi és szervezeti szabályainak lefektetése végül elmarad. Nem meglepő tehát, hogy az 1947-ben táncnevelési szakra felvett hallgatók ilyen oklevelet soha nem kaptak. Ők vagy szakot váltottak és testnevelő tanárként szereztek diplomát, vagy abbahagyták tanulmányaikat.

1948-ban Lugossy Emma készít és nyújt be tervezetet a VKM-be *Táncművészeti Főiskola* létrehozására. (Erre egyelőre csak utalásokat találtam, a további levéltári kutatás során remélhetőleg a teljes szöveg előbukkan.)

1949-ben kerül sor az első, állami alapítású, és kifejezetten a szocialista tánc kultúra fejlesztése, valamint a szovjet modell meghonosítása érdekében létesített intézmény, a *Táncművészeti Iskola* létrehozására. Alapításáról a Népművelési Minisztérium Pártkollégiuma 1949. november 8-án foglal állást. A tárca mind a táncos képzés megalapozáshoz, mind a tánc együttesek működtetéséhez segítséget kívánt nyújtani, ezért az iskola hét éves képzési idejű alapfokú táncművészeti és három éves képzési idejű közép fokú táncoktató-képző tagozatból áll. Révai 1949 decemberében adja ki az alapításról szóló rendeletet, igazgatónak és balettmesternek a Szentpál-tanítvány Lőrinc Györgyöt nevezi ki, további tanároknak pedig Hidas Hedviget (balett), László Bencsik Sándort (néptánc) és Szentpál Olgát (történelmi társastánc). Az oktatás 1950 januárjában kezdődik el, de csak fél évig tart. Ekkor az iskola beolvadt az új Állami Balett Intézetbe.

A táncos képzés *negyedik szakasza* (1950-től) a szovjet típusú művészetpolitikai elvárások szerinti intézményesülés története. A fejlemények részletezése már kívül esik előadásom tárgyán, ezért csak a legfontosabb intézményeket és az első lépéseket jelölöm meg. Az 1949 óta *Színház- és Filmművészeti Főiskolának* (SZFF) nevezett színiakadémia Táncfőtan szakának új munkatervét Szentpál Olga 1951-ben még kidolgozta, de a következő évben megvált a főiskolától. 1952-ben a szak Merényi Zsuzsa vezetésével néptánc-pedagógus képzéssé alakult át, néptáncoktató, balettoktató, táncrendező és kultúrotthoni táncvezető szakirányokkal, s ebben a formában 1958-ig működött, 1955-től Ligeti Mária szakmai irányításával.

1950 nyarán a legfelső pártvezetés jóváhagyta az *Állami Balett Intézet* megalapításának tervét, amely ősszel – az Operaház Balettiskolája és a Táncművészeti Iskola összevonásával – megnyitotta kapuit. Az ÁBI azért jött létre, mert az Operaház balett-repertoárjának átalakulása, elsősorban a szovjet balettek megjelenése olyan balettkart igényelt, amelyet a korábbi módszerekkel sem minőségben, sem elegendő létszámban nem lehetett kiképezni. A megoldás a művészetoktatási modellváltásban rejlett, s ehhez mintául szovjet metodika szolgált: az Agrippina Vaganova leningrádi balettmester által kidolgozott balettmódszertan. Az ÁBI integrálta a Nádas Ferenc által képviselt hazai módszertani hagyományokat és a Vaganova-féle szovjet tananyagot. Az új intézmény alapító igazgatója Lőrinc György lett, a klasszikus balett munkaközösség vezetését Nádasira bízta. Az intézet 1950-53 között

esti tagozatú népi táncsoportvezető képzést is folytatott, 1955-től pedig átvette a SZFF-től a balettpedagógus-képzést.

Ugyancsak 1950-ben nyílt meg az *Állami Artistaképző Intézet*, Baross Imre igazgatásával. A társastáncoktató-képzés gazdája az 1951-ben létrehozott *Népművészeti Intézet* lett, ahol 1954-től az ÁBI-től átvett néptáncoktató-képzés is helyet kapott.

Rövid áttekintésünk alapján látható, hogy a hazai táncos képzés saját fejlődési úton járt, amelyben a 20. század közepéig a kulturális és a rendészeti jellegű igazgatás párhuzamosan volt jelen. Az 1945 utáni kísérletek és kezdeményezések nyomán a táncos képzés teret nyert a felsőoktatásban is. A hatalom azonban a műfajok között diszkriminált: tudatosan elsorvasztotta a mozdulatművészetet, új alapokra helyezte a néptáncot, és szovjet minta szerint megerősítette a klasszikus balettet. Mindebben közvetlenül érvényesült a párt művészetpolitikája.

Irodalom

- A Magyar Királyi Operaház évkönyve*. 41–60. játékév. Budapest, 1925/26–1943/44. (évente önálló kötetben)
- B. Egey Klára (1956): Színpadi táncművészetünk fejlődése a reformkorban és a szabadságharc első szakaszában. In: Vályi Rózsi (szerk.): *A magyar balett történetéből*. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest. 27–76.
- Bolvári-Takács Gábor (2000): Az Állami Balett Intézet létrehozásának politikai körülményei. *Kritika*, **31**. 8. sz. 26–28.
- Bolvári-Takács Gábor (2002): Révai József és a Népművelési Minisztérium létrehozása. *Zempléni Múzsák*, **2**. 4. sz. 14–26.
- Bolvári-Takács Gábor (2009): A művészeti főiskolák politikai újjászervezése 1949-ben. *Valóság*, **52**. 4. sz. 83–104.
- Bolvári-Takács Gábor (2009): A Táncművészeti Iskola létrehozása 1949-ben. *Tánc tudományi Közlemények*, **1**. 2. sz. 51–60.
- Bolvári-Takács Gábor (2010): A Táncművészeti Iskola első és egyetlen tanéve, 1950. *Parallel*, **18**. sz. 27–30.
- Bolvári-Takács Gábor (2010): A táncművészképzés intézményesülésének művészetpolitikai és pedagógiai tényezői (1948–1950). *Iskolakultúra*, **20**. 4. sz. 77–83.
- Csillag Ilona (1964, szerk.): *A százéves színésziskola. Írások és képek múltból és jelenről a Színház- és Filmművészeti Főiskola centenáriuma*ra. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- Dés Mihály (1984, szerk.): *A százéves Operaház válogatott iratai*. Válogatta és bevezette: Staud Géza. Magyar Színházi Intézet, Budapest.
- Dienes Gedeon (2005): *A mozdulatművészet története*. Orkesztika Alapítvány, Budapest. Második kiadás.
- Kaán Zsuzsa (1989): Színpadi tánc az Operaház megnyitásáig. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): *A színpadi tánc története Magyarországon*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest. 9–38.
- Fenyves Márk (2005): Dokumentumok tükrében – A magyar mozdulatművészeti iskolák vitái. In: Kővágó Zsuzsa (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 2002–2003*. Magyar Tánc tudományi Társaság, Budapest. 75–106.
- Fuchs Livia (1990): Egy elfelejtett egyesület dokumentumaiból. In: Péter Márta (szerk.): *Táncművészeti Dokumentumok 1990*. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest. 67–93.
- Gelencsér Ágnes (1989): Balett az Operaházban 1884 és 1919 között. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): *A színpadi tánc története Magyarországon*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest. 45–59.
- Héra Éva (1988): Dance Section of the Methodological Institute. *Hungarian Dance News*. 1. sz. 28–31.
- Körtvélyes Géza (1989): Balett az Operaházban 1919 és 1984 között. In: Dienes Gedeon – Fuchs Livia (szerk.): *A színpadi tánc története Magyarországon*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest. 65–113.
- Kővágó Zsuzsa – Kővágó Sarolta (2001): *A magyar amatőr néptáncmozgalom története I. A millenniumtól az 1948. évi Centenáriumi Fesztiválig. Művelődéstörténeti kézikönyv*. Budapest. (kézirat)
- L. Merényi Zsuzsa (1979): Szentpál Olga munkássága. In: Dienes Gedeon és Pesovár Ernő (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 1978–1979*. Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, Budapest. 281–335.
- Lenkei Júlia (2001): A Mozdulatművészeti Tanítóképzőtől a Balettintézetig. *Kritika*, **32**. 2. sz. 28–31.
- Lenkei Júlia (2004): *A mozdulatművészet Magyarországon. Vázlatos történet*. Theatron Füzetek 1. Veszprémi Egyetemi Kiadó. Veszprém.
- Lenkei Júlia (2007): Volt egyszer egy táncnevelési szak. In: Gajdó Tamás (szerk.): *Színház és politika. Színháztörténeti tanulmányok, 1949–1989*. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest. 19–43.
- Maác László (1992): Rendszerváltások a magyar tánc kultúrában. In: Maác László (szerk.): *Tánc tudományi Tanulmányok 1990–1991*. Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest. 7–25.

Magyar játékszini jutalmazott feleletek, a Magyar Tudós Társaságnak 1833beli ezen kérdésére. Miképen lehetne a magyar játékszint Budapesten állandóan megalapítani? Kiadta a Magyar Tudós Társaság Budán, a Magyar Kir. Egyetem betűivel, 1834. (sic!)

Magyarországi Rendeletek Tára. 31–76. évf. Budapest, 1897–1942. (évente önálló kötetekben)

Major Rita (1990): Tánc történet és nemzeti romantika (1837–1848). In: Kerényi Ferenc (szerk.): *Magyar színház történet 1790–1873.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 325–336.

Mátyus Zsuzsa (1984): Az Operaház 100 éves névsora. In: Staud Géza (szerk.): *A budapesti Operaház 100 éve.* Zeneműkiadó, Budapest. 493–531.

Nánay István (2005): *Tanodától – egyetemig. Az intézményes magyar színház- és filmművészeti képzés száznegyven éve.* Színház- és Filmművészeti Egyetem. Budapest.

Petravichné Matyaczko Olga (2007): Társastánc és táncoktatástörténet, és a Magyar Művelődési Intézet táncoktató képzése. *Szín – Közösségi Művelődés.* 12. 1. sz. 68–72.

Pónyai Gyöngyi (2009): *A klasszikus balettművészet magyarországi történetéből.* Planétás Kiadó – Magyar Táncművészeti Főiskola, Budapest.

Simon László (1990): Adalékok a magyar táncmesterképzés történetéhez a kezdetektől 1932-ig. In: Péter Márta (szerk.): *Táncművészeti Dokumentumok 1988.* Magyar Táncművészek Szövetsége, Budapest. 93–100.

Levéltári források

Magyar Országos Levéltár XXVI-I-3. Magyar Állami Operaház iratai 1945–1950.

Magyar Országos Levéltár XIX-I-1-i. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Osztály iratai 1945–1949.

Magyar Országos Levéltár XIX-I-3. Népművelési Minisztérium iratai 1949–1956.

Magyar Táncművészeti Főiskola Levéltára. Lőrinc György iratai.

Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet Táncarchívuma. Dokumentumok az Állami Balett Intézetről.

Szerző: Bolvári-Takács Gábor dr. habil., PhD, főiskolai tanár, Magyar Táncművészeti Főiskola Elméleti Tanszék, Budapest.